

már valódi hatalom nélküli Mussolini a valóság részleges felismerése és illúziói katyvaszában kavargó.

Ormos Mária műve új kiadásának előszavában, rögtön az első mondatban azt írja: Mussolini jóindulattal is legfeljebb közepes kaliberűnek tekinthető. Kihez, mihez képest? – merül fel a kérdés. Maga a mű persze árnyalt képet ad, kitűnik például, hogy a Duce iskolázottabb, olvasottabb volt, mint Hitler, ugyanakkor az utóbbi katonai stratégiai intuícioihoz képest nevetségesen laikus maradt, de szinte korlátlan hatalmával élve ilyen ügyekben is döntéseket hozott – fatálisakat. Továbbá megismerheti az olvasó, hogy Mussolini politikai felemelkedésében például milyen szerepet játszott kivételes képessége helyzetek felismerésében, kiaknázásában, egyáltalán, a hatalomra kerüléséhez szükséges lépésekben, sőt hosszabb ideig a hatalom

gyakorlásában is. A bukás felől nézve minden diktátor és autokrata képességeinek korlátjai kerülnek előtérbe, hiszen éppen a korlátlan hatalom, a kontroll, a hatalmi ellensúlyok hiánya vezet a végzetes döntésekhez. De Mussolini a maga erejéből emelkedett a társadalmi hierarchia aljáról a csúcsokra, vált nem is olyan rövid időre világpolitikai léptékű tényezővé. Bizonyos aspektusból lehet nevetséges paprikajancsinak látni, nem kétséges, emberiség elleni vétségekre is használta hatalmát, valódi háborús bűnös, bűnöző volt. Ezek azonban más dimenziók, mint a képesség. Már csak az Ormos Mária által is világosan látott autokraták mai veszélye miatt is érdemes az ilyen distinkciókat számon tartani.

Ormos Mária: Mussolini. Budapest, 2019, Kossuth Kiadó. 544 oldal, 3990 forint.

Radics Viktória

Önismeretkönyv

Nincs kétely: az elbeszélő, az író, az irodalomtörténész, az egyetemi tanár, a beteg és Szilasi László egyek, egy testben több lélek. Csakhogy amikor az ember – az elbeszélő, az irodalomtörténész, a tanár, a beteg – ír, akkor máris komponál, szerkeszt, stilizál, retorikai és egyéb irodalmi eljárásokat alkalmaz; a híres „ipszeitás”, az önmagasság olyasmi, mint egy repedezett, stilizált, üreges dolog, mint egy héj, és benne lakozik a láthatatlan, megfoghatatlan szubjektivitás, az artikulált és dezartikulált hangok, a lelkek és

szellemek. Akkor hát mégsem üres. Bepillantást nyert-e Szilasi László önmagába, amikor meglékelték a koponyáját, és kimetszették a tumorját? Vagy miután mindezt átgondolta. Mit tudott meg az énszerkezetről, magamagáról, a test-lélek összebonnyolódásról?

Átvészelte a betegséget, és közben megismerte a teljes kiszolgáltatottságot. Az orvosoknak, az ápolónőknek, a testének, mely ellene fordult (mondhatni: a teste a saját feje után ment), a saját gondolatainak és a tudattalanjának, nem utolsósorban

azoknak, akik szeretik, vagy sem. Vajon az írásnak egy ilyen irdatlan sokk után terapeutikus funkciója van? Az a szerepe, hogy visszatérítse a lábadozót a viszonylag egészséges és normális életbe? Szilasi nem engedett az alkalmazott irodalom készítésének, az írást nem arra „használta fel”, hogy pozitív gondolatokat fialjon vele, amelyek sokak szerint – bár én ezt kétlem – gyógyítanak, ellenben egy szinte örültnek vagy örjítőnek nevezhető tapasztalatot gyúrt bele egy sajátos irodalmi formációba.

Valahol tényirodalom ez a könyv, dokumentumregény: egy dossziéra való lelet, „elbocsátó szép üzenet”, orvosi és gyógyszerészeti szakszöveg található benne, és az író beékelt korábbi saját szövegei sem tesznek mást, mint dokumentálják a páciens irodalmi és személyes előéletét. Ezek a merőben különböző dokumentumok kikövezik a történet útját, és nyomolvasást tesznek lehetővé, a „fugát”, az illesztéket pedig az író interpretációi, emlékezései, vallomásai, hangulatképei és reflexiói alkotják, valamint a majdnem élő, laikus beszámoló a betegség kitöréséről, lefolyásáról, a kórházi életről és a gyógyulásról. A könyvnyi kollázsban különböző típusú szövegek vannak tehát: orvosi diagnózis, farmakológiai ismertetés, emlék, hallucináció, álom, olvasónapló, újságcikk, képleírás, idézet, esszé, tárcsa, reklámszöveg, e-mail, vicc, anekdota, mese, és biztos ki is hagytam valamit. Nemcsak az elbeszélőt hallani, hanem a volt felesége, az új szerelme, az anyja, az apja, a testvére, a barátai, a kollégái, az orvosai hangja is fölbukkan. A több nézőpont kíváncsian teljesítve. A szöveg

igencsak változatos, diskurzusokat mixelő, akadtak is kritikusok, akik inkoherensnek tartották a művet.

A cím, a *Luther kutyái*, vallási példázat: Luther a hívő embert kutyához hasonlította, amint mozdu-latlanul, rezzenetlen szemmel várja, hogy a gazdája kezéből megkapja a húsfalatot. Jó cím, és a könyvnek tényleg van egy spirituális fonala – talán ezen a szálon száll az önismeretben a legmélyebbre az íróember (hiszen az önismeret regénye és egyúttal dokumentuma ez). Szilasi László imádságos, bibliaolvasó embernek vallja magát, igaz, egy szokványos „de” kíséretében, ámbár mégis le meri írni a tőmondatot: „Hiszek Istenben.” Nem templombajáró azonban, a hite, ha van, nem vasárnapi hit, és semmiképp sem dogmatikus, inkább úgy fogalmaznék, hogy a transzcendencia jelenlétét érzékelni képes s erre kiművelt lelke van. A bibliai ígék meg az imák ezt a nem is olyan titokzatos *érezkelést* segítik elő. Ám amikor a kórházban feküdt, tehát a legkritikusabb, istenes vagy istenverte időkben érdekes módon nem imádkozott, írja; bizonyára nem volt szüksége formulákra: „érezkeltem, hogy Isten ott van velem, hogy a kegyelem belengi a szegedi újklinika idegsebészeti osztályának nyomorult folyosóit, szobáit, iszonyatos mellékhelyiségeit”. Nagy dolog!

Nem idézem most az egész bekezdést a 155. oldalról, amelyben Isten jelenlétéről ír, s arról, hogy ennek érzékelését a szavak csak elrontották volna; azt hiszem, hogy a megmenekülés vágya „beszért” a betegből, és az Isten mintha a testi és lelki állapotából „olvasott” volna. Ha eddig ő olvasta a Bibliát, akkor most Isten olvasta őt. „Azt hiszem” – az én ol-

vasatom is hit kérdése, s hogy mely olvasó hogyan reagál erre az eseményre, abba nincs beleszólásom. Annyi biztos, hogy Szilasi nem egy misztikus benyomását kelti, nem gyakorolja a vallási pátoszt, nem áhítatos. Olyan keresetlenül realista a környezet és a helyzet, a saját testi-lelki állapot ábrázolása, hogy ez a transzcendenciaérzés, amit körülír, szerintem a kopott fogalmak ellenére abszolút érthető és világos. „A hit talán csak egy érzékszerv” – ez egy találó gondolat. Ha az agya töredezetten működött is (vagy épp sehogy), ez az „érzékszerv” mindazonáltal ép maradt.

A halálközeli élmény, az elállati-asodás, a beteg ember beszűkülése sem tett kárt benne. A fent jelzett spirituális bekezdést megelőzően olvasható egy afféle banális futam a hagyatkozásról, hogy mi marad a gyerekeknek... Pont ez után van a megfelelő helye a hitbéli érzelmeknek és gondolatoknak, amelyek, akárhogy is, valamiféle megnyílás jelei. Talán a gyógyulása is? Szilasi tollán az ember állat is, természetesen, ambivalens szerzet, a materiális, testi és a spirituális, szellemi dimenzió feszültsége az agydaganat alkalmával implodál, összeugrik, szikrát hány, és ez adja ki azt a ke-mény egzisztenciális-halálközeli tapasztalatot (mely teljesen más, mint a *Saját halálé*, a klinikai halálba is belecsúszott Nádas Péteré), amit ez a szövegmontázs, ha nem is kifogástalanul, de elég jól meg tud, meg próbál formálni; alighanem nehéz írói feladat volt.

E könyv olvastán átírhatónak látszik az unt test-lélek binaritás, úgy, hogy ezek egymásba ékelődnek és ütik egymást, aminek az effektu-

sai különbözők: hol enerválttá, hol pedig energikussá tehet bennünket ez a fájdalmas, szorongató vagy épp idegőrlő, olykor eufóriát okozó eseménysorozat, ami *mindig* történik bennünk – szerintem –, s ha betegek vagyunk, fölöttébb megvisel. A tényregény ekként nem csupán az „oligodendrogliomát” dokumentálja, nem csak Sz. L. kórtörténetét nyújtja – ez csupán segédegyenes ahhoz, hogy lássuk az emberi lény vesződését, „a halál élőlényének” agresszióját, amivel szemben nem tudjuk, mi ad védeettséget – semmi? –, és a végszó mégiscsak az, hogy „nincs kegyelem”, miközben azért adódnak fények, látványok, örömök és sírások. Ahogy Tandori Dezső írta hajdanán: „Én elsősorban: örülök! Hogy: élek! / Szomorúságom: *ennek* profi-módja.” A „szomorúság” és a melankólia azonban súlyos betegség esetén nem a legjobb kifejezés, és a depresszió sem elég; szinonimák után kutatunk.

Szilasinak szenvedéstörténete volt ez a betegség; ezt nem írja túl, nem stilizálja se föl, se le, erős képpel, egy mítosz, „a tüzes bika” elbeszélé-sével példázza, a szenvedés minden-napjainak ecsetelésében azonban visszafogott. Saját üvöltését külső nézőpontból ábrázolja, ami olyan, mint egy vad Bacon-festmény. Elbeszélésmódja csöppet sem patetikus, nem is érzelmes, olykor groteszkbe hajlik, mint pl. a székelési gondok szikár ábrázolásakor. A szarral kapcsolatos részek szerintem nem alkotnak „szkatofil propedeutikát” és „szkatológiai dimenziót”, ahogy Bartók Imre írta a kritikájában, hanem természetesen groteszkek, magyarán, a szarozás nem abnormális, épp annyi hely jut neki, amennyit egy

testi bajokról szóló tüzetes beszámoló megkíván. Az a gyanúm, hogy a szkatofília (a visszataszító beszéd szeretete) valami egészen más. Nem is megbotránkoztató az, ahogy Szilasi a szarról, beszarrásról és a székrekedésről ír, hanem, ismétlem, természetes, vagy a természetesről alkotott fogalmainkat revideálja. A szégyennel való küzdelem belengi a dolgot, ez viszont antropológiai sajátságunk, és az obstipáció vagy a befosás akár „tüzes bika”-szerű példázatként vagy szinekdochikusan is olvasható, hiszen az egész test, az egész ember esik szégyenbe, amikor elterül a kés alatt. Érvelhetünk, hogy a betegség nem szégyen, azonban szerintem az élmény szintjén mégis ettől parázsluk, épp ezért jobb bevállalni a beszarrást is, meg az egyéb testi meghurcoltatásokat. A könyv egyik legjobb része épp az ilyen „bevállást” tárgyalja a nyelési nehézségek és azok terápiás feloldása kapcsán, és az ott olvasható vizualizáció frenetikus (a *Magándiagnózis* és a *Terápia* című alfejezetekben).

Hasonlóképp a hamvasztási technikák leírása sem nekrofilias, hanem morbid, és mi sem természetesebb annál, ha egy súlyos beteg – amikor a fele sem tréfa – ezen agyal. A morbiditás üdítő tud lenni, hiszen csakúgy az elfojtottat szabadítja föl, mint a viccek meg az álmok. A könyv egyik vad részlete az elhomályosult vagy álmodó tudat szenzációit sorolja a 130–131. oldalon, összefüggéstelen képeket, színeket, állagokat. Másutt szabatosabban, kerekesebb emlékek formájában írja le Szilasi az elfojtott testi tapasztalatokat, amint a betegség hatására felszínre bukkannak, és ezt így értelmezi: „Hirtelen észre-

vettem, hogy az udvariasság jókora része leginkább a halandó fizikum elrejtését szolgálja, ne áíts, koponya: ne látszódjék a test, ne látszódjék a csontváz, ne látszódjék a halál.” Ugyanakkor az író ellent is áll annak az emancipatorikus testírásnak, amelyben a fölfedezett test eltakarja a láthatárt, és kultikus szerepre tesz szert. A lélek, a szellem itt állja a versenyt, egyenesen a kulturális, a szellemi élmények válnak az életöröмок kertjévé, „a kultúra csodálatos, végtelenül édes, eszelős világa”, „az irodalom végtelen édessége”, „a kultúra mély zamata” – a kultúra dicsérete többször is fölhangzik a műben. Annak szájából, aki ettől majdnem örökre meg lett fosztva, és kicsit másként hangzik így, mint mikor a tanár nyomja a szöveget.

Az elbeszélő kórtörténete összegabalyodik más szálakkal: egy házasság és – sajnos csak átabotában – egy friss szerelem története is fut, egy elég részletes családtörténet rakódik gyerekkor-elbeszélések intarziáival, kinagyított epizódokkal, melyeknek némelyike kilóg ebből a műből. A betétek szerintem túl vannak méretezve, az önidézetekből (korábban publikált írások megismétléséből) is több van a kelleténél (amit én kihagytam volna: *Kassa, a távoli svéd kisváros, Drezda bombázása, M S mester Torontóban, Hőseinkről*). A családtörténetnek azok a részei illenek bele ebbe a műbe, amelyek közvetlenül a testet és a halált érintik, mint pl. a gyerekkori agyhártyagyulladás (egy „csodás” gyógyulás) története, a testvér betegségének leírása (ez kiemelkedően jó), az apja testének, a nagya lábának a megjelenítése, de pl. a zsidó szekrény története és Drezda bombázása nem ide tartoznak, nincs

szükség arra, hogy a majdnem halálos betegség lefolyásának történetét történelmi katasztrófák nyomaival pecsételjük meg, épp elég dráma ez is, az egyetlen agyé.

A *Luther kutyái* az őszinteség és a hitelesség közti senki földjén mozog, ezért metaforikus erejű a kötetzáró, *Szerbia* című szöveg, egy biciklizés leírása a határvidéken, a Szeged–Gyála távon és tovább, tényleg a senki földjére kerekézve, ahol csak állatok járnak. Az őszinteség prózában, pláne, amikor ilyen kegyetlen tudati és testi állapotokról van szó, lehetetlen, mert nem lehet elmondani. A hitelességet a szakorvosi papírok retorikája szavatolná, ami kevés, mert elidegenítő, ezenkívül az időpontok és helyek megjelölése, meg a szerep-

lők, a valós személyek monogramjai. Valamint a vallomásosság, aminek az írói férfiszemérem vagy talán az alkat határt szab: *nincs* bensőséges vallomásos hevülete a könyvnek, Szilasi szikáran próbált helytállni és szembenézni magával meg azzal, ami megtörtént vele – a sötét, animális mélybe süllyedésével és a fel-támadásával, amit racionálisan ír le, de a durva szakadásokon a hangsúly. Mégiscsak a szövegbe applikált Arany-idézet érzékeltetheti a legjobban a könyv lényegét, egyfajta tükröződést: „Hogy megáll az elme, mint egy bomlott gépely / S bámulja a lelket csodás ösztönével.”

Szilasi László: *Luther kutyái.* Budapest, 2018, Magvető. 285 oldal, 3499 forint.

110 *arc mint kvíz*

Almási Miklós

Az arc mint kvíz

Hans Belting élő klasszikus, nem csoda, hogy ez a könyve már születésekor (2013) híressé vált. Az amerikai kiadásban pontosabb a cím, illetve hogy miről szól e történet: eredetileg a *Faces and Masks* (2017) címet viseli, mert a vaskos dolgozatot valóban e kettősség szövi át. Ha le akarnám egyszerűsíteni Belting kutatását, azt mondanám, hogy arc nincs is, élő emberként is maszkok sorát viseljük társaságban, hivatalban, még otthon is. Merthogy az arc hihetetlen mozgékony alakulat, ezért megfoghatatlan, míg a maszk akár egy make up révén állandó lehet egy darabig. Enélkül nem létezhetne filmművészet, plakátikon,

közkézen forgó Marilyn Monroe-vagy Che Guevara-képmonument. E kettő és a médiában tenyésző ikonikus figurák ráadásul hordozhatók is, leválnak modelljük életbeli kontextusáról, önálló életet élnek.

Az arckép és maszk kettősség/azonosság nagyszerű találmány. Mellékesen: maszk kétféle lehet. Az egyik levehető az arcról, külön tárgy (például a velencei karneválon viselt groteszk darabok), a másik az arc maga, amelyet maszknak használ a tulajdonosa. Vagyis úgy bánt vele, hogy egyszer megmutassa az egyéniség lényegét (vagy annak magvát), máskor pedig titkolódzón elleplezze. A megmutatás/elleplezés kettős